

CONTRIBUȚII ÎN LOGICA APLICATĂ A NUMELOR PROPRII

PETRU IOAN
Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași

Contributions to the Applied Logic of the Proper Names. Gottlob Frege, Bertrand Russell and Saul Kripke invited us more than once to consider the logic of proper names. Mention was often made to their writings but their exegetes' contributions failed to have a lasting impact in the field of linguists and lexicographers, so that explanations are still undermined by empirical contentions. We are positive that logico-linguistic models for progressing through the "jungle of words" are quite necessary, and that is the reason why we now draw a few preliminary guidelines for seeing proper names as transmuted common names and, particularly as more or less singular descriptions.

Keywords: proper names, common names, linguistics, lexicography, applied logic.

1. Raportându-se critic la clasificări operate de către Albert Dauzat¹, Gustav Weigand² și alții, Nicolae A. Constantinescu³ socotea potrivit a despărți etichetările de persoană din spațiul onomasticii românești în două mari familii: (i) nume *CREȘTINE* sau *HAGIOGRAFICE*; (ii) nume *LAICE*, de creație populară, ori de împrumut.

În prima mare subdiviziune, s-ar așeza: (1) numele *STRĂVECHI POPULARE*, în legătură cu sărbători oficiale ori cu petreceri populare, grefate pe reminescente ale cultelor păgâne; (2) nume *CĂRTURĂREȘTI* (sau *CALENDARISTICE*), extrase din *Vechiul și*, respectiv, din *Noul Testament*; (3) nume (create de popor ori adoptate de la vecini) *PORNIND DE LA APELAȚII ALE SĂRBĂTORILOR* dedicate sfinților de vază; (4) numele de persoană *PRIVITOARE LA CULT*.

Tabloul general s-ar completa cu alte cinci subcompartimentări, ținând de a doua subdiviziune. În ordinea continuă a enumerării, ar conta: (5) numele *LAICE „de creație românească, din cuvinte de origine tracă sau latină”*; (6) numele *LAICE „de creație românească [ulterioară]”*; (7) numele *DE ORIGINE CĂRTURĂREASCĂ*,

¹ Albert Dauzat, *Les noms de personnes: origine et évolution; prénoms, noms de famille, surnoms, pseudonymes*, Librairie „Delagrave”, Paris, 1928. Cf. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei Române, București, 1963, p. XLIII.

² Gustav Weigand, *Die bulgarischen Rufnamen*, „Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache”, vol. XXVI–XXIX), Leipzig, 1921, p. 104–173.

³ *Loc. cit.*, p. XLIII–XLIV.

luate „din cărți poporane”; (8) numele „DE ORIGINE SLAVĂ”, comparabile – ca pondere – cu elementul german din onomastica popoarelor romanice apusene⁴; (9) numele „ÎMPRUMUTATE DE LA ALTE POPOARE”, în speță cele datorate sîrbilor, bulgarilor, rutenilor, turcilor și populațiilor înrudite cu aceștia (pecenegi ori cumani), ungarilor, grecilor, italienilor etc., la care se adaugă numele de „origine cărturărească din istoria românilor”, intrate în uz după exemplul dat de latiniști.

2. Așa cum ni se-nfățișează, tabloul celor nouă clase de nume proprii (de persoană) este departe de așteptările unei clasificări de ordin logic.

Că nu răspunde cerinței de completitudine ne lasă a înțelege însuși autorul, cînd deschide un registru distinct *numelor „etnice”* (apelații de popoare folosite ca nume de familie ori ca simple porecle); de asemenea, cînd subîntinde creației românești de supranume atît criteriul *MORFO-SINTACTIC* (nume *simple* – nume rezultînd prin sufixare ori prin alte mecanisme ale metamorfozării), cît și criteriul *PUR SEMANTIC*: nume legate de *caractere ale feței* [1']; de *însușiri morale*, de *acte sau invocații privind superstițiile* [2']; de *relații familiale* [3']; de *viața ostășească* [4']; de *ranguri sau de titluri și de profesii* [5']; de *starea socială* [6']; de *animale* [7']; de *plante* [8']; de *fenomene climatice și de termeni geografici* [9']; de *metale, pietre scumpe și alte obiecte* [10']; de *racile* ori de *alte caracteristici defăimătoare* [11'].

Clasele (1)-(9) delimitate de către N. A. Constantinescu pe axa *sacru-profan* se pot regrupa sub incidența distincției dintre nume proprii (de persoană) *AUTOHTONE* (1, 3 - 6) și numele proprii *DE ÎMPRUMUT* (2, 7 - 9), iar în parte, ele dau seamă de opoziția între numele proprii *CU ASCENDENȚĂ CĂRTURĂREASCĂ* (2, 7) și cele *DE OBÎRȘIE POPULARĂ* (1, 3, 4 - 6).

3. Luînd ca punct de plecare masa antroponimelor ordonată de istoricul menționat în al său impresionant *Dicționar onomastic românesc*, constatăm că din „punctul de vedere al sensului” se poate ajunge la cel puțin 58 de clase, distribuite (ca în clasificarea kantiană a propozițiilor!) în 12 încrengături și, respectiv, în 4 regnuri⁵.

A. Într-o primă instanță, ne-nțîlim cu numele proprii de persoană ce fac trimitere spre realitatea fără viață. În tradiția greco-latină, le vom spune *FIZIOPROSOPONIME* și vom lua act că regnului cu pricina i se subordonează:

(i) încrengătura *COSMOPROSOPONIMELOR*, respectiv clasa *astroprosoponimelor* acoperind formații onomastice legate de corpuri cerești (1), clasa *meteorprosoponimelor* – indexări ale semenilor ce vin în atingere cu fenomenele cerești ori cu starea vremii (2) și clasa *hidroprosoponimelor* – onomastice extrase din lumea apelor (3);

⁴ În sistematizarea propusă (*loc. cit.* p. XLV), prosopograful în atenție implică și aprecierea lui Sextil Pușcariu din „Dacoromania”, Buletinul Muzeului Limbii Române, VI, Cluj, 1929–1930, p. 525–527.

⁵ Pentru comparație, precizăm că în lumea vie, biologii actuali (Lynn Margulis and Karlene V. Schwartz, *Five Kingdoms: An Illustrated Guide to the Phyla of Life on Earth*, „W. H. Freeman” Publishers, San Francisco, 1982; 3rd ed. 1998) disting cinci regnuri și 96 de încrengături, cărora li se subordonează sute de clase, ordine, genuri și specii, acestea din urmă ajungînd pînă la zeci și sute de mii.

(ii) încrângătura *GEONIMELOR*, respectiv clasa *hiloprosoponimelor*, ca nume sau indexări personale legate de materii și materiale (4) a *oroprosoponimelor*, ca apelații ale semenilor ce trimit spre munți și spre alte forme de ridicături (5); a *clisoprosoponimelor*, ca antroponime legate de adâncituri sau forme complementare de pămîntești îngrădituri (6) și cea a *metaloprosoponimelor*, ca apelații mai mult sau mai puțin voioase ce trimit spre metale nu neapărat frumoase (7);

(iii) încrângătura *ONTOPROSOPONIMELOR*; lor subordonându-li-se clasa *meroprosoponimelor*, ca etichete de persoană ce duc spre fragmente, părți sau bucăți de întreg (8); clasa *holoprosoponimelor*, ca onomastice extrase din lumea colectivităților și a întregilor (9); clasa *kinetoprosoponimelor*, ca indexuri de persoană ce amintesc de ipostaze, modalități și vehicule ale mișcării sau schimbării (10); clasa *cronoprosoponimelor*, ca formații antroponimice legate de inflexiuni și orizonturi ale timpului (11); clasa *aritmoprosoponimelor*, ca nume de persoană legate de cantitate și de-a numărului remarcabilă expresivitate (12); clasa *caliprosoponimelor*, ca etichete personale ce au de-a face cu felul de a fi al realităților (13); clasa *cromoprosoponimelor*, ca apelații ale indivizilor ce ne-ndreaptă spre lumea culorilor (14).

B. Într-o a doua supracompartimentare (ținînd de regnul *BIOPROSOPONIMELOR*), se adună nume proprii inspirate de prolifica și luxurianta lume a vieții, respectivele apelații antroponimice ținînd, la rîndu-le, de trei mari diviziuni:

(iv) încrângătura *FITOPROSOPONIMELOR*, ce acoperă etichetele de persoană tangente unor părți componente ale plantelor – clasa *morfofitoprosoponimelor* (15); unor biocenoze sau unor comunități din cuprinsul plantelor – clasa *holofitoprosoponimelor* (16); unui fel sau altul de arbori – clasa *dendroprosoponimelor* (17); unui tip sau altul de pomi cultivați pentru fructe – clasa *dendrohortiprosoponimelor* (18); unor plante erbacee – clasa *ierboprosoponimelor* (19); unor plante ce ne desfată prin paleta coloristică – clasa *floriprosoponimelor* (20); fructelor ori altor feluri de roade, sau produse vegetale – clasa *carpoprosoponimelor* (21);

(v) încrângătura *ZOOPROSOPONIMELOR*, respectiv apelații de persoane ce fac aluzie la părți sau organe ale animalelor – clasa *morfozooprosoponimelor* (22); la insecte – clasa *entomoprosoponimelor* (23); la pești (de nu și la alte genuri de vietăți înotătoare, ori de ființe tîrîtoare) – clasa *ihtioprosoponimelor* (24); la împetriștatul tîrîm păsăresc – clasa *ornitoprosoponimelor* (25); la mamifere și alte vietăți sălbatice – clasa *agrioprosoponimelor* (26); la dobitoace aducătoare de un fel sau altul de foloase – clasa *oicomamiferoprosoponimelor* (27);

(vi) încrângătura *ANTROPOPROSOPONIMELOR*, acoperind numele proprii vizînd semeni sau persoane, ele avînd de-a face cu părți și cu organe ale corpului uman – clasa *morfoantropoprosoponimelor* (28); cu stări funcționale ale organismului – clasa *fizioantropoprosoponimelor* (29); cu infirmități și alte genuri de păcate trupești – clasa *defectoantropoprosoponimelor* (30); cu afecțiuni somatice și nu numai – clasa *nosoantropoprosoponimelor* (31); cu calități și podoabe ale corpului uman – clasa *caliantropoprosoponimelor* (32).

C. În sistematica genealogică pe care o propunem, de al treilea regn, respectiv domeniul *INFOPROSOPONIMELOR*, țin etichetele personale ce ating lumea trăirilor, a manifestărilor și a înfăptuirilor spiritului. Ele alcătuiesc:

(vii) încrengătura *NOOPROSOPONIMELOR*, acoperind, la rîndu-i, clasa *psihoprosoponimelor*, ca nume de persoană inspirate de trăsături și coordonate ale vieții sufletești (33); clasa *epistemoprosoponimelor*, ca apelații ce ating dimensiuni ale cogniției (34); clasa *poeto-* și *meloprosoponimelor*, ca etichetări ale inșilor umani ce fac referire (fățiș ori pe ascuns, datorită împrumutului din limbi străine) la creația artistică și la instrumentarul aferent (35);

(viii) încrengătura *LINGVOPROSOPONIMELOR*, respectiv a etichetelor de persoană din clasa *semionime*, ce trimit spre vehicule și modalități ale comunicării, ori spre agenții actului cu pricina (36); din clasa *ergoprosoponimelor*, adică a numelor cu ascendent verbal, ce trimit spre acțiuni și realizări de un fel sau altul (37); din clasa *interjecționimelor*, acoperind antroponime inspirate de manifestări ale voinței ori onomatopei de un fel sau altul (38), respectiv din clasa *enunțioprosoponimelor*, adică a numelor frazeologice (39).

(ix) încrengătura *TEHNOPROSOPONIMELOR*, ce-l promovează în chipul cel mai expresiv pe *homo faber* – ființă ce trăiește (în acord cu spusele lui Lucian Blaga) *sub zodia misterului, dar și-n orizontul plăsmuirii creatoare*; e vorba de clasa *instroprosoponimelor*, acoperind numele de persoană care se referă la unelte, cadre și mijloace ale acțiunii (40); de clasa *profesioprosoponimelor*, a etichetărilor de persoană extrase din coloana îndeletnicirilor sau a competențelor, cum li se spune astăzi (41); de clasa *histovestoprosoponimelor*, de care țin apelații ale persoanelor ce ne duc spre vestimentație și spre recuzita aferentă (42); de clasa *gastroprosoponimelor*, ce grupează antroponime cu trimitere la bucate și ingrediente ai acestora ori la instrumentarul aferent (43); de clasa *oenoprosoponimelor*, în care se adună indexările de persoană inspirate de băuturi mai mult sau mai puțin răcoritoare și alte feluri de lichide ademenitoare ori la ambalaje și instrumente aferente (44); în fine, de clasa *oicoprosoponimelor*, adică a antroponimelor asociate cu așezări și cu amenajări de tot felul (45).

D. Al patrulea și ultimul regn din lumea miilor și miilor de secvențe onomastice, cel al *TELEOPROSOPONIMELOR*, include, la rîndul său:

(x) încrengătura *SOCIOPROSOPONIMELOR*, de care țin: clasa *genoprosoponimelor*, ca antroponime legate într-un fel sau altul de coordonate familiale și de poziționări ale insului în microcomunitate, pe criterii legate de vîrstă ori de alianțe (46); clasa *ierarhoprosoponimelor*, ce acoperă indexări personale inspirate de ranguri, demnități și stări sociale (47); clasa *toposocioprosoponimelor*, ce grupează apelații personale cu trimitere la baștină sau locul de proveniență al indivizilor și, mai ales, al înaintașilor acestora (48); clasa *rexoprosoponimelor*, în care vom regăsi indexări personale ce au tangență cu prerogative regale și nu numai (49); clasa *agonosocioprosoponimelor*, a numelor de persoană inspirate de viața militară,

cu personalul și instrumentarul de luptă aferent (50); clasa *ludosocioproponimelor*, în care se reunesc nume de persoană inspirate de competiții nebeligerante – sporturi, jocuri de societate etc. (51);

(xi) încregătura *ETOPROSOPONIMELOR*, de care țin antroponimele aparținând clasei *etnoproponimelor*, ca indexări de indivizi referitoare la neamul sau poporul de care aceștia țin ori au ținut strămoșii lor (52); clasei *agatoproponimelor*, ca nume de persoană ce etalează calități și trăsături laudabile de caracter (53), respectiv clasei *cacoproponimelor*, nefericit legate de stigmate sau aberații comportamentale; ele sînt porecle date înaintașilor și transformate (cu sau fără voie) de urmașii acestora în nemeritate „renume” (54);

(xii) încregătura *TEOPROSOPONIMELOR*, în fine, ca formații onomastice referitoare la credințe și la superstiții (mai mult sau mai puțin îndepărtate) din clasa *mitoproponimelor* (55); la atribute ale Demiurgului sau Creatorului divin, grupate în clasa *teoproponimelor strico sensu* (56); la însemne și manifestări ale vieții creștine, din clasa *crisoproponimelor* (57), respectiv la ranguri, atribuții și ipostaze ale vieții monahale, reunite în clasa *cleroproponimelor* (58).

4. Prin sistematizarea deschisă⁶ pe care-o propunem, toate categoriile de nume proprii legate în *dicționarul* lui N. A. Constantinescu de *sensul etichetărilor* se regăsesc în desfășurătorul uneia sau alteia dintre cele 58 de clase mai sus menționate:

1'	2'	3'	4'	5'	6'	7'	8'	9'	10'	11'
[22]	[53]; [55]	[46]	[50]	[47]; [41]	[47]	[22] - [27]	[15] - [21]	[2]; [3]; [5]; [6]	[7]; [42]	[54]

În schimb, numele ținînd de clasele (1) – (9), grupate de lexicograful român după cum au sau n-au tangență cu fenomenul religios, se redistribuie punctual în spațiul celor 58 de compartimentări pe linia înțelesului sau a semnificației întrucît (indiferent că-s de origine populară ori cultă, că-s creații originale ori nume de-mprumut) *toate numele proprii* (de persoană și nu numai) *au înțeles intrinsec, ce aparține unui nume comun*. Altfel spus, *toate NUMELE PROPRII sînt NUME COMUNE TRANSMUTATE*. Pe dinafară rămîn doar numele proprii (nu chiar așa de numeroase cum susținea la vremea sa autorul *Dicționarului onomastic*), al căror sens (generic, sau comun) nu s-a putut încă explica. Doar prin uitare ancestrală, ele ne apar astăzi „stranii” și „enigmatice, ca sens și ca origine”⁷. Dar ce-i cunoașterea (cea lexicografică inclusiv!), dacă nu o neostoită și o progresivă dezlegare de enigme?...

5. Spunînd că numele proprii sînt nume comune transmutate, nu excludem că unele antroponime sînt „date după împrejurări externe”, iar că altele subliniază

⁶ Unele dintre cele 58 de grupări ale numelor proprii de persoană trecute în revistă s-ar putea, lesne, despărți în subclase, iar noi clase de proponime încă nereperate li s-ar putea alătura.

⁷ N. A. Constantinescu, *loc. cit.*, p. XLIII.

trăiri și-nchipuiri mistice, că unele ne-ntorc la hagiografie, iar altele se inspiră direct din cartea (altfel scrisă) a naturii, prin trimiteri la entități din regnul mineral, vegetal și animal, dar mai ales la regnul uman, grație etichetării unor determinări fizice sau psihice, țintind caracterul exemplar ori deplorabil al beneficiarilor – pionieri, profesiunea și poziția socială a acestora, obiceiurile și aspirațiile împărtășite în cadrul comunității sociale de care aparțin.

Prin teza pe care o susținem, că *antroponimele sînt nume comune transmutate în nume proprii*, nu excludem nici faptul că unele onomastice sînt *nume biblice*, legate de personaje și împrejurări ce configurează scenariul religios grefat în jurul lui Moise (prin *Vechiul Testament*) ori în jurul lui Iisus Christos (prin *Noul Testament*). Dar nu toate numele ebraice s-au născut spre a intra în *Vechiul Testament*, după cum nu toate numele creștine (în special greco-latine și slavone) au venit pe lume spre a intra în calendarul ortodox, catolic, protestant ori neoprotestant! Ele au căpătat un astfel de statut grație purtătorilor (adeseori monahi) „beatificați”, iar apoi „canonizați” sau sanctificați. Altminteri, după semnificația lor primară, mai toate numele „hagiografice”, inventariate în prima parte a *Dicționarului onomastic românesc*⁸, publicat de N. A. Constantinescu în 1963, se supun criteriilor de discriminare suportate de numele laice, întrucît și ele pot face trimitere la lumea externă ori la universul intern, al trăirilor și al simțămintelor sufletești; la determinări obiective (de ordin cantitativ și calitativ) ori la determinări subiective (aspirații, aprecieri, credințe și convingeri etc.); și ele se referă la mobiluri, la mijloace și la cîmpuri ale acțiunii, iar lista punctelor de convergență se continuă.

6. Pentru a forța granițele semanticii și lingvistivii empirice, dar și spre a ne apropia de *MODELUL SEMIOLOGIC AL PROSOPONIMIEI*, mai trebuie să reflectăm și la relativitatea distincției dintre *autohton* și *străin*, cît privește numele de persoană.

Admițînd că-n cazul onomasticii bulgare una dintre cele cinci clase e alcătuită din numele vechi slave (alături de numele biblice, de cele cu impact în regnurile existenței, de cele provenind din verbe, adjective și cuvinte abstracte, respectiv de cele cu relevanță în „împrejurări externe”), Gustav Weigand insultă norme elementare ale clasificării, precum cerința omogenității criteriului și cea a excluderii saltului.

Mai grav decît toate este, însă, amestecul dintre planul *conținutului* (invocat prin patru dintre clasele inventariate de lingvistul german specializat în limbile balcanice, în speță româna și aromâna⁹) cu planul *formal*, întrucît și onomasticele

⁸ Pe parcursul a 174 de pagini, din totalul de 469, cît acoperă inventarul autorului în atenție.

⁹ Membru al Academiei Române din 1892 (așa cum a fost și membru al Academiei Bulgare de Științe ori al Institutului Științific Macedonean), Gustav Weigand și-a susținut doctoratul în 1888 cu o teză despre limba vlahilor din regiunea Olimpului (*Die Sprache der Olympo-Walachen*), iar patru ani mai tîrziu avea să susțină teza „de abilitare” despre Limba megleno-română (*Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung*), pentru ca în 1893 să înființeze un Institut Român la Universitatea din Leipzig. Între multe altele, eminentul cercetător al fenomenelor discursive a publicat *Atlasul lingvistic din aria de vorbire a Daco-României (Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebiets*, „J. A. Barth”, Leipzig, 1908), prima contribuție de acest gen.

bulgărești de origine paleoslavă pot fi nume biblice; nume legate de minerale, de plante sau de animale; nume impuse după împrejurări externe ori nume ce focalizează substratul semiotic al semnificantului.

La fel i se întâmplă și lui N. A. Constantinescu, atunci când desparte numele proprii românești cu ascendent laic în cinci categorii. În fapt, antroponimele cu pricina sînt doar de două feluri: nume proprii *AUTOHTONE* („de veche creație românească” și „de creațiune românească [mai recentă]”), respectiv onomastice *DE ÎMPRUMUT*, ca formații „luate din cărți populare”, cu circulație și la români; ca indexări „de origine veche slavă”, ori ca apelații „împrumutate de la alte popoare”. Dar nu sînt astfel și numele creștine, așa cum sînt ele categorisite în cuprinsul *Dicționarului onomastic român*? Unele-s apelații *străvechi populare* ori *creații populare impuse ulterior*; altele-s nume de persoană preluate din vechile cazanii și din martirologii, adaptări și simplificări ale numelor calendaristice împrumutate de la vecini.

Ce se-mprumută, însă, din limba textelor religioase? Cu deosebire, nume proprii teoforice simple ori compuse. Or, de regulă, și unele, și celelalte au sprijin și explicație în nume comune. În ebraică, *Matei* (מתי [mtyv/*Matithyâh*]) înseamnă „darul lui Dumnezeu” și tot astfel înseamnă lat. *Deodatus*, gr. Θεόδωρος [*Theódoros*], sl. БОГДАН [*Bogdan*], fr. *Matthieu*, engl. *Matthew* ori sp. *Mateo*.

Și ce se-mprumută de la străini, în genere? Mai întîi de toate, iarăși nume proprii: • *Aristotel* < gr. Αριστοτέλης [*Aristotéles*] / „țelul sau scopul cel mai bun” (< adj. ἄριστος [*áristos*], -η, -ov/ „excelent, cel mai bun, cel mai nobil etc.” + subst. τὸ τέλος [*télos*], τοῦ -εος / „realizare, rezultat, consecință, scop etc.”, de care se atașează adj. τελέεις [*teléis*], -εσσα, -ev/ „cu automotivare, îndeplinit, perfect etc.”); • *Aurel* < lat. *Aurélius* (< adj. *aurēus*, -a, -um/ „aurit”, cu dimin. *aurēolus*, -a, -um); • *Dragoș* < blg. și srb. Драгош [*Dragoš*] < sl. Драгъ [*Dragŭ*] / „drag, scump etc.”; • *Aslan* < tc. *Aslan* / „leu”; • *Mogoș* < magh. *Magas* / „înalt sau mare”; • *Moscu* < ngr. Μόσχος [*Móschos*] / „vițel”; • *Me-deu* < it. *Amadeo* (respectiv fr. *Amadée*, magh. *Amadé* etc.), provenind, mai departe, din eponimul latinei tîrzii *Amadeus* / „iubit de Dumnezeu” (< vb. lat. *āmo*, -āvi, -ātus, -āre / „a iubi, a avea afecțiune pentru cineva, a-i place de ceva sau de cineva etc.” + subst. *dēus*, -i/ „Dumnezeu”) și așa mai departe.

Alteori se-mprumută porecle (deci, în chip transparent nume comune!), ce cu timpul se încetățenesc drept nume proprii de persoană, respectiv prenume, ori nume de familie (supranume, cum li se spune astăzi). Astfel: • *Bija* și *Băzescu*, după sl. БѢЖАТЬ [*băjat*] / „a alerga, a fugi, a te feri [inclusiv de foc!]”; • *Scora* și *Score*, după rus. скоро [*skoro*] / „iute, repede etc.” (de nu-i în joc și epon. dac *Scoris*, respectiv *Scorilo*); • *Joldea*, după pol. żold / „leafă, plată sau soldă” etc.

7. Într-un caz, ca și în celălalt, explicația numelui de persoană trebuie dusă mai departe, întrucît numele comun de împrumut poate fi el însuși datorat altor limbi, după cum și numele propriu de adopție poate avea, la rîndu-i, ascendență într-un nume propriu ori într-un nume comun din alte limbi.

Este ceea ce se întâmplă și cu numele proprii autohtone. În cele mai multe cazuri, ele conduc la nume comune ce-și au obârșia în graiul altor popoare.

Schema generală a identificării sensului comun al unui nume propriu românesc se derulează, așadar, în relații poliadice și în genealogii succesive: *NUME PROPRIU DERIVAT* < *NUME PROPRIU-TULPINĂ* (sau *NUME PROPRIU DE BAZĂ*) < *NUME PROPRIU DINTR-O ALTĂ LIMBĂ* < ... < *NUME COMUN DINTR-O LIMBĂ* („*ORIGINARĂ*”).

8. Nu doar pentru cazul limbii române, secvența generatoare la care am făcut trimitere poate intercala un toponim, fie el *oronim* (ca etichetă de munte ori de formație deluroasă), *oiconim* (ca denumire de așezare sau de amenajare, umană și nu numai), *silvonim* (ca nume de pădure, ori de codru) etc.

Astfel: • prosopon. *Argentina* < topon. sp. *Argentina* < oicon. *Tierra Argentina* / „Țara de lângă Rîul argintiu, respectiv Țara de argint” < hidron. lat. *Argentēus* < adj. lat. *argentēus*, -a, -um < metalon. lat. *argentum*, -i; • prosopon. *Ardeleanu* < sociotopon. *ardelean* < topon. rom. *Ardeal* < topon. magh. *Erdely* < ...; • prosopon. *Bucureșteanu* < sociotopon. *bucureștean* < topon. *București* < calin. alb. *bukur* / „frumos, minunat sau perfect” etc.

Cum s-a putut remarca, în schemele generatoare oficiul de intermediere îl pot îndeplini inclusiv hidronime. Astfel: • *Prahoveanu* < hidron. *Prahova* < oron. sl. прагѣ [pragŭ] / „cascadă”; • *Siretean* < hidron. *Siret*, prob. replica tracicului *Seretos*, pe linia indo-europeanului *sreu* / „a curge”; • *Oltenescu* < toposocion. *oltean* < topon. *Oltenia* / *Olteni* < hidron. *Olt* (în germ.: *Alt*, în lat.: *Aluta* / *Alutus*; în gr.: ἄλυτος < adj. ἄλυτος [álytos], -ος, -ov / „fără întrerupere”); • *Vasluianu* < topon. *Vaslui* < hidron. cuman *Vaslui* < ...; • *Rîmniceanu* < topon. *Rîmniceeni* (sau *Slam - Rîmnice* / *Rîmniceu Sărat* !) < hidron. *Rîmnice* < subst. *rîmnice* < rut. рибник [rybnyk] / „heleșteu amenajat pentru creșterea peștelui”¹⁰.

9. Faptul că antroponimele sînt nume mai mult sau mai puțin *improprii* (pentru că-s *apelații comune transmutate!*) se probează astăzi mai ușor ca oricînd, grație unor recensăminte „virtuale” precum cele etalate prin *site*-urile „http://name-list.net” și „http://www.namespedia.com”, ele contabilizînd ocurențe ale unuia și aceluiași prosoponim, pe țări și pe regimuri de funcționare: ca *nume personale PROPRIU-ZISE* (să le spunem oficiale!), respectiv *nume de FACEBOOK*, ce pot fi și pseudonime, adică etichetări de camuflaj.

În posesia unor asemenea informații, te-ntrebi cît de propriu poate fi numele *Ioan*, de exemplu, cînd eponimul cu pricina circulă în peste șase sute de variante doar în spațiul carpato-danubiano-pontic, iar la el răspund zeci și sute de mii (dacă nu milioane) dintre concetățenii români?

Prin contrast, un nume comun precum topon. *continent* (în lat.: *continēns*, -ntis) sau hidron. *ocean* (<lat. *ōcēānus*, -i) își epuizează sfera prin doar cinci

¹⁰ După unii lingviști, topon. intermediar (în sl. Рибникѣ [Rybnikŭ] < hidron. рибникѣ [rybīnikŭ] / „iaz, dar și vînător de pește” < ihtion. рѣка [ryba] / „pește”) are ca punct de plecare pescăria domnească din preajma actualei capitale a județului Vâlcea, oraș așezat între Olt și Rîmnice.

referenți, după cum oicon. *capitală de stat autonom* nu ajunge să denoteze nici măcar două sute de localități – orașe, municipii, sau metropole.

10. Ajunși la încheierea că toate numele de persoană – în măsura în care-și dezvăluie obârșia – sînt *nume comune transmutate*, rămîne să mai înfruntăm o ultimă nedumerire: sînt etichetările de persoană și numele proprii în genere doar transmutări de nume (ori de substantive) *comune*?

La un răspuns negativ ne-ndeamnă înseși prosoponimele din clasele [13], [32], [12], [37] și, respectiv, [38], ce-nregistrează antroponime inspirate nu doar de nume *stricto sensu* (substantive sau pronume), ci și de *ADJECTIVE* (cele mai multe dintre *calinime*), de către *NUMERALE* (cele mai multe dintre *cantinime*, respectiv *aritmone*), de către *VERBE* (cu deosebire *ergonimele*) ori de către *INTERJECȚII*.

Nu mai puțin populată se arată a fi, însă, și clasa *enunțioprosonimelor* [39]. Calendaristice și teoforice (precum multe indexuri de persoane de sorginte ebraică și replicile lor din greaca veche, latină, paleoslavă ori paleogermană, urmate de ecoul acestora în limbile „moderne” – limba neogreacă, limbile neolatine, cele neoslave ori cele neogermane), astfel de antroponime sînt invocări de persoane sub chipul unor fraze sau propoziții: „Dumnezeu a ajutat”, respectiv „Dumnezeu e ajutorul” (*Ilizaru*), „Dumnezeu a ascultat” (*Ismail*), „Dumnezeu este milostiv” (*Anania*), „Dumnezeu și-a amintit de Rahela” (*Zaharia*), *Înjugă-urs*, *Fuge-bine*, *Plînge-banul*, *Calcatinge* și tot așa mai departe.

Șocul creat de antroponimele frazeologice (propoziții transformate în nume proprii, prin acțiunea subnectorilor, în special pronume relative) se amortizează rapid dacă ne repliem pe teza ultimă din concepția pe care o schițăm: aceea conform căreia – direct ori implicit – antroponimele sînt *DESCRIPTII mai mult sau mai puțin singulare*. Ele se-ncadrează în tipare precum:

(1) *CEL / CEA CU (PE / DESPRE / ÎN etc.) CARE + PROPOZIȚIE*¹¹, bunăoară: • *Anania* < ebr. הנניא / „[cel cu care] Domnul e milostiv”); • *Cherdivarenco* / „[cel care] e un pierde-vară”; • *Scobioală* / „[cel care] scobește în oală” etc.

(2) ~ + *VERB*, de exemplu: • *Întinge* (< vb. *a întinge* < lat. *inting[u]ō*, *-nxi*, *-nctum*, *-ēre* < vb. *ting[u]ō*, *-nxi*, *-nctum*, *-ēre* / „a înmuia, a scălda, a absorbi, a scufunda, a colora etc.”); • *Târpeș* (< vb. *a stîrpi* < lat. *ex[s]tirpo*, *-āvi*, *-ātum*, *-āre* / „a deșrădăcina, a smulge din tulpină sau din rădăcină, a eradica”); etc.

(3) ~ + *nume de origine ADVERBIALĂ*, spre exemplu: • *Josescu* / „cel ce vine de [se trage de / stă pe / se complăce să fie / etc.] jos” (< adv. *jos* < lat. adv. *deorsum* / *deorsus* < *de* + *vorsum* / *vorsus*: „în direcția [unui reper anume]”); • *Mînea* / „cel ce urmează să sosească [e preocupat de ce va face / lasă mereu pe / etc.] mîne” (< adv. *mîne* < lat. adv. *māne*) etc.

¹¹ În limbajul logicii integrale, numele de origine frazeologică astfel rezultate sînt propoziții transformate în termeni prin intermediul *subnectorilor*. Cf. Petru Ioan, *Logica integrală, în distincții, operaționalizări, definiții și exemplificări*, vol. 1, Editura „Ștefan Lupășcu”, Iași, 1999.

(4) ~ + *nume de origine ADJECTIVALĂ*, cum se-ntîmplă cu: *Ivlampie* < gr. Εύλάμπιος [*Eýlampios*] (< adj. εύλαμπής [*eýlampés*], -ής, -ές/„strălucitor”)

(5) ~ + *nume impus printr-un NUMERAL*, bunăoară: • *Cincău* / „cel născut al cincilea” (< num. card. *cinci* < lat. pop. *cinquē* < lat. cl. *quinquē*); • *Sutilă* / „cel mai mare peste o sută de ostași” (< num. card. *sută* < sl. *сѣто* [*sŭto*]) etc.

(6) ~ + *nume de origine INTERJEȚIONALĂ*, de exemplu: • *Bîrlea* / „cel ce se-arată friguros” (< interj. *bîr*, de nu-ntervine rut. берло [*berlo*] / „tijă, sau baston”, ori magh. *bérlő* / „chiriaș”); • *Țurlea* / „cel ce se trezește cu găinile” (< interj. *țurrr*, ca chemare a orătâniilor!) și așa mai departe;

(7) ~ + *nume de origine SUBSTANTIVALĂ*, ca-n cazul lui *Pruneș* < subst. *prună* < lat. *prŭna*, -ae, pl. pentru *prŭnum*, -i, asimilat în lat. pop. cu femin. sing.;

11. *Schemele de generare* a numelor proprii de persoană, precum cele de mai sus, n-au valoare operațională decît prin recursul la *REGULI DE TRANSFORMARE*. În texte de lingvistică și de retorică, ele s-au conturat în termeni de:

(1) *EPENTEZA*¹², în cazul nostru: amplificarea numelui propriu cu un sunet, eventual urmată de alte operații: • *Hursu* < *Ursu*; • *Pahula* < *Hulea* etc.;

(2) amplificarea numelui tulpină prin *ADĂUGAREA DE SUFIXE*¹³, unele generînd diminutive și variante de alint, altele ducînd la augmentative și forme muștrătoare ori ironice; uneori, o astfel de transformare se poate derula în solidar cu alte operații: • *Dumitră* < *Dumitru*; • *Martinaș* < *Mărtin*; • *Rădulea* < *Radu* etc.;

(3) amplificarea numelor-tulpină prin mecanismul *DETERMINĂRII* sau al *SPECIFICĂRII*: • *Aghiana* < *Ana* (în gr.: Αγία Άννα / „Sfînta Ana”, respectiv „Sîntana”); • *Simtoader* / „Sfîntul Toader” < *Toader* >; • *Papahagi* (în gr.: Παπαχατζή [*Papachatzi*]) < *Hagi*; • *Caloian* < gr. καλός [*kalós*], -ή, -όν / „viteaz, frumos sau onorabil etc.” + 'Ιωάννης [*Ioánnēs*] etc.;

(4) amplificarea realizată prin *COMPUNEREA* a două antroponime¹⁴ deja omologate, eventual continuată prin operații de scurtare sau de ajustare fonetică: • *Atana-sii* < *Anton* + *Atanasie*; • *Celibidachi* < *Celebi* + *Iordachi* etc.;

(5) modificarea fonetică prin *METATEZA*¹⁵, respectiv intervertirea, într-un nume propriu, a ordinii a două sunete sau grupuri de sunete, eventual continuată prin operații de scurtare sau altfel de ajustări fonetice: • *Larventie* < *Lavrentie*; • *Simendru* < *Sinmedru*; • *Profîr* < *Porfîr* și așa mai departe;

¹² În fr. *épenhèse*, în lat. *ēpenhēsis*, -is / „adăugarea unui sunet sau a unei silabe în corpul unui cuvînt”, iar în gr. ἑπένησις [*epénthesis*], τῆς -εως / „intercalare a unui sunet sau a unei litere”.

¹³ În cazul onomasticii românești, nu mai puțin de 180, dintre care 180 autohtone, iar restul de împrumut.

¹⁴ A nu se confunda operația în cauză cu transmutarea în nume propriu a numelor comune compuse: *Alexandru/Lisandru*, *Filoteea*, *Capalb*, *Părlat*, *Bunămasă*, *Buzgurilă*, *Calcatinge* și așa mai departe.

¹⁵ În fr.: *métathèse*, în lat. pop. *mētathēsis*, iar în gr. ἡμετάθεσις [*metáthesis*], τῆς -εως / „între altele, transpoziția sau schimbarea locului între două litere.

(6) *ASIMILAREA PROGRESIVĂ*, ca modificare fonetică a numelui propriu prin înlocuirea unui sunet sub influența sunetului anterior, eventual continuată și prin alte operații: • *Iosop* < *Iosip*; • *Simion* < *Simeon* și așa mai departe.

(7) *ASIMILAREA REGRESIVĂ*, respectiv modificarea fonetică a numelui propriu prin înlocuirea unui sunet sub influența sunetului posterior, eventual continuată și prin alte operații: • *Penteleu* < *Panteleu*; • *Hortolomei* < *Vartolomei* etc.

(8) modificarea fonetică prin schimbarea unor consoane: • *Hilip* / *Șilip* / *Pilip* < *Filip*; • *Cozma* / *Cozna* < *Cosma*; • *Prohir* < *Profir* etc.;

(9) *AFEREZA*¹⁶, ca scurtare sau contracție a numelui propriu-tulpină prin suprimarea literei sau a silabei sale inițiale, eventual continuată și prin alte operații: • *Tone* < *Antone*; • *Mitra* < *Dumitra*; • *Nache* < *Ștefanache* și *Enache* etc.;

(10) *APOCOPA*¹⁷, ca scurtare sau contracție a numelui propriu-tulpină prin amputarea unui sunet sau a unui grup de sunete din finalul acestuia, eventual continuată și prin alte operații: • *Ghio* și *Ghiță* < *Gheorghe*; • *Andron* < *Andronic*; • *Bucșa* și *Bucșoiul* < *Bucur*; • *Dică* < *Todică* < *Toader* etc.;

(11) *SINCOPIA*¹⁸, ca suprimare a unui sunet ori a unei silabe din partea mediană a unui nume propriu, eventual urmată și de alte operații: • *Nae* < *Nicolae*; • *Proava* și *Praova* < *Prahova*; • *Nifor* < *Nichifor*; • *Costin* < *Constantin* etc.;

(12) *SCHISMA*¹⁹, ca scurtare sau contracție a numelui propriu-tulpină prin despicarea sau segmentarea acestuia în două, sau chiar în trei entități, eventual continuată și prin alte operații: • *Alec*[u] + *Sand*[r]u < *Alexandru*; • *Pan*[a / u] + *Teli*[escu] + *Mon*[ea], respectiv *Panteli* + *Mon* < *Pantelimon*²⁰.

12. Oricât de procustiene s-ar dovedi la proba explicării punctuale a proso-ponimelor, schemele *generativ-transformaționale* mai sus etalate așază teoria numelui propriu de persoană într-o perspectivă dinamică asupra limbii, cum e cea deschisă prin concepția școlii poloneze asupra categoriilor semiotice²¹.

¹⁶ În fr. *aphérèse*, în lat. *āphaerēsis*, -is, iar în gr. ἡ ἀφαίρεσις [*afáiresis*], τῆς -εως / „între altele, căderea literei inițiale din cuvânt”.

¹⁷ În fr. *apocope*, în lat. *āpōcōpa*, -ae, iar în gr. ἡ ἀποκοπή [*apokopé*], τῆς -ῆς / „întrerupere, decupare, îndepărtare, în speță eliminarea uneia sau mai multor litere, în special de la sfârșitul cuvântului”.

¹⁸ În fr. *syncope*, în lat. *syncōpē*, -ēs și *syncōpa*, -ae, iar în gr. ἡ συνκοπή [*synkopé*], τῆς -ῆς / „tăierea metalului în bucăți ce vor deveni monede, simplificarea stilului, inclusiv prin eliminarea unor sunete”.

¹⁹ În fr. *schisme*, în lat. *schisma*, -ātis, iar în gr. τὸ σχίσμα [*schisma*], τοῦ -ατος / „scindare, sau separare”.

²⁰ Discutând asemenea mecanisme ale transformării numelor proprii în alte formații onomastice, N. A. Constantinescu invocă autori străini precum Jules Marouzeau (*Lexique de la terminologie linguistique: français, allemand, anglais, italien*, Librairie Orientaliste „Paul Geuthner”, Paris, 1933, reed. 1951) și Albert Dauzat (*Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*, „Larousse”, Paris, 1951), după cum urmează și cercetători autohtoni, precum Ion Aurel Candrea (*Onomastica română: cu privire specială la onomastica Olteniei*, Facultatea de Litere și Filosofie, Universitatea din București, 1935–1936), Ștefan Pașca (*Nume de persoane și nume de animale în Țara Olului*, Monitorul Oficial și Imprimeria Națională, București, 1936) și alții.

²¹ Cf. Petru Ioan, *Logică și limbaj: comunicații logico-lingvistice pe făgașul teoriei categoriilor*, în: Petru Ioan și alții, *Logică, adevăr formal și relevanța interpretativă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, pp. 96–205; Idem. *Logica integrală*, vol. 1, Iași, 1999, pp. 19–36.

Celor intrigați de indeterminarea indusă prin pronumele relativ din ecuații genealogice precum (1)-(7) le sugerăm să reflecteze la împrejurarea că *proprietatea* (respectiv *individualitatea* sau *singularitatea*) apelației unei persoane nu poate deriva din *forma*, ci doar din *conținutul* termenului ce se vrea singular și unic. La ora actuală, numeroase persoane se identifică cu acte de naștere pe numele *Petru Ioan*, după cum mulți indivizi se prezintă, ca și semnează, cu *Ioan Petru*. Discriminarea lor e operă de birocrat ori biograf, iar nu operație de lingvist sau de logician...

Pe de altă parte, a spune că etichetările de persoane sînt, în esență, descripții singulare înseamnă să reziziți încercărilor de ierarhizare între comunități umane după gradul de simplitate presupus a-l releva apelațiile personale de care se slujesc. „Indianul” sau „pielea roșie”, ce-i strigat dincolo de ocean drept *Vulpe-șireată*, *Coiot-nemilos* ori *Șarpe cu fulger în priviri și limbă otrăvită*, nu-i cu nimic mai prejos decît euroasiaticul invocat prin sintagme precum *Glorie-tatălui* (în gr. Πατρόκλεια [*Patrókleia*], respectiv Κλεοπάτρα [*Kleopátra*]), *Tare-ca-piatra* (în ebr. *pytr*, în gr. *Pétros*, în lat. *Petrus*, în fr. *Pierre*, în rus. *Piotr*, în magh. *Péter*, iar în arm. *Bedros*), *Cel-ce-poartă-victoria* (în gr.: Νικήνορος [*Nichéfor*], în blg. și rus. Никифор [*Nikifor*], în magh. *Nicephorus*, iar în srb. Нечкифор [*Nechifor*]) etc.

Înțelegem, astfel, că-n dinamica soldată inclusiv cu transmutarea numelor comune în nume proprii²² se regăsește zbućiumul limbii în ansamblu, ce nu sporește mai mult decît putem suporta numărul entităților (fie ele mai mult sau mai puțin abstracte!), ci mereu și mereu le transformă, le recombina și le reinvestește.

Nota redacției. La solicitarea expresă a autorului, au fost menținute normele ortografice ale acestui material, în forma în care fost înaintat spre publicare redacției.

²² Urmărită în tomul 4 din *Cartea junglei de cuvinte*, Editura „Ștefan Lupășcu”, Iași, 2014.